

100 jaar plantentuin van het Natuurhistorisch Museum Maastricht

DEEL 2. NAOORLOGSE JAREN TOT HEDEN

Nigel Harle, Natuurhistorisch Museum Maastricht, De Bosquetplein 6-7, 6211 KJ Maastricht

Aan de ‘De Wevertuin’ van het Natuurhistorisch Museum Maastricht, die in 2013 zijn honderdjarig bestaan viert, wordt in dit museum momenteel een expositie gewijd. In het tweede deel van dit begeleidende artikel over deze oude tuin wordt ingegaan op de naoorlogse ontwikkelingen tot op heden. In deze periode verschuift de aandacht van individuele soorten naar planten in hun ecologische samenhang en wordt de tuin ook belangrijker voor het natuuronderwijs dat in het museum wordt gegeven. De museumtuin is tevens een ‘groene oase’ in de oude stadskern van Maastricht en ook hierop wordt ingegaan.

DE NAOORLOGSE JAREN

Herinrichting van de tuin

In 1945 wordt de museumtuin volledig heringericht, conform een ontwerp van Mien Ruys, indertijd een van de bekendste tuin- en landschapsarchitecten van Nederland. Onder haar leiding ontstaat een meer getrappt reliëf met afzonderlijke perken. Oorspronkelijk liep de tuin geleidelijk af naar de bovenkant van de oude kademuur van de Jeker, maar doordat het laagst gelegen deel is afgegraven en de bovenste delen met de vrijkomende aarde zijn opgevuld, is dit nu niet meer het geval. De nieuwe perken werden aan de voorzijde met kalksteenblokken afgezet. Dit basisontwerp van de huidige museumtuin en de loop van de paden stammen nog uit deze tijd (MINIS *et al.*, 2012). Hetzelfde geldt vermoedelijk ook voor de zeer grote Mannetjesvarens (*Dryopteris filix-mas*) aan de beide uiteinden van deze perken [figuur 1]. Over andere planten die in de jaren na de herinrichting in de tuin aanwezig zijn geweest is amper iets bekend. Net als in de vooroorlogse jaren wordt in het Natuurhistorisch Maandblad slechts een enkele keer bericht dat deze of gene soort in de tuin is overgeplant, maar

in hoeverre het gebrekkige assortiment dat in het interbellum is ontstaan (zie HARLE, 2013) in de naoorlogse jaren door vervanging en aanvulling is verholpen blijft in het ongewisse. Wat wel bekend is, is dat de heer Beaulen in 1946 als conciërge, technische medewerker en tuinman in dienst wordt genomen en hij deze functie dertig jaar zal vervullen (persoonlijke mededeling Pierre Vandewall).

De naoorlogse jaren laten zich vooral kenmerken als een tijd van verlies van personen die voor het museum en zijn tuin van grote betekenis zijn geweest. In 1947 overlijdt dokter A. de Wever, die vooral in de beginjaren van de museumtuin zo'n cruciale rol heeft gespeeld. Vijf jaar later volgt rector J. Cremers, die tussen 1917 en 1938 de bezielende museumconservator is geweest en van 1935 tot 1938 rechtstreeks betrokken was bij het tuinbeheer. In 1958 overlijdt prof. J. Sprenger, die de tuin 45 jaar eerder had aangelegd en binnen enkele jaren tot zo'n succes had gemaakt. De inbreng en invloed van deze personen zijn in deel 1 (HARLE, 2013) beschreven. In 1956 laat ook Broeder Maurentius het leven; "zijn hulp bij het zoeken van planten voor de museumtuin zullen wij node missen", zo wordt in het Maandblad vermeld (ANONYMUS, 1956).

De Wever leeft voort, doch met moeite...

In de grote tuin van zijn huis te Nuth had De Wever in de loop van vele jaren een zeer bijzondere plantencollectie opgebouwd. Na zijn dood wordt een deel hiervan in de Botanische Tuin in de Kerkraadse wijk Terwinselen overgeplant, terwijl een ander deel naar de museumtuin gaat (BEAUJAIN & NAS, 1974; NIEUWENHOVEN, 1974). Over de plantensoorten die hun weg naar de museumtuin hebben gevonden is helaas bijna niets bekend. Van het huidige assortiment is alleen met

FIGUUR 1

Een van de twee reuzen-Mannetjesvarens (Dryopteris filix-mas), wellicht een relict uit 1945 (foto: Nigel Harle).

FIGUUR 2

Vruchten van de inmiddels 70 jaar oude Japanse kastanje (*Aesculus turbinata*), bijzonder omdat de bolster geen stekels draagt (foto: Nigel Harle).

zekerheid bekend dat de Kronkelhazelaar (*Corylus avellana* 'Contorta') postuum uit De Wevers tuin afkomstig is (persoonlijke mededeling Pierre Vandewall). Mogelijk dat dit ook geldt voor de grote struiken Zuurbes (*Berberis vulgaris*) en Mispel (*Mespilus germanicus*), die van ongeveer dezelfde leeftijd lijken, en eventueel als zaailing kunnen zijn overgezet. Zeker is wél dat de monumentale Japanse paardenkastanje (*Aesculus turbinata*) die aan de rand van de museumtuin bij de Jeker staat enkele jaren eerder als zaailing achter op een fiets vanuit Nuth naar Maastricht is overgebracht, door de toenmalige conservatrice mejuffrouw dr. W.A.E. van de Geijn (MINIS *et al.*, 2012). In tegenstelling tot het gangbare type hebben de bolsters van deze kastanjeboom bij rijpheid een ongestekelde wand [figuur 2]. De Beverboom (*Magnolia acuminata*) die nu in de tuin staat is in 1977 ter vervanging van De Wevers oorspronkelijke *Magnolia* aangeplant, maar behoort helaas tot een andere soort (persoonlijke mededeling Pierre Vandewall).

Met de kruiden die uit de tuin van De Wever zijn overgeplant is het niet goed gegaan. Dat blijkt uit een later bericht van dr. P.J. van Nieuwenhoven, toenmalig voorzitter van het Natuurhistorisch Genootschap, dat in het voorjaar van 1974 in een geheel aan De Wever gewijd herdenkingsnummer van het Maandblad verschijnt. In een

terugblik op de verdeling van de planten uit zijn tuin schrijft Van Nieuwenhoven dat een deel daarvan "werd geplant in een hoekje van de tuin van het Natuurhistorisch Museum in Maastricht. Lange tijd heeft op het hek bij de toegang tot deze plek een stenen bord gehangen waarin gebeiteld stond: De Wevertuin. Ten onrechte; ik heb daar zelf nooit anders dan gewoon onkruid in zien staan. Later werden er wat groenblijvende heestertjes gezet. Nog later is een deel ervan opgeruimd om plaats te maken voor een lelijk noodgebouwtje, waarin de museumlessen worden gegeven" (VAN NIEUWENHOVEN, 1974). Het is een van de weinige keren dat inzicht wordt geboden in het reilen en zeilen van de museumtuin in de 25 jaar na de oorlog.

De herdenking van De Wevers honderdste geboortedag, in 1974 in zijn woonplaats Nuth, wordt aangegrepen om een voorstel te doen om de museumtuin nu formeel tot 'De Wevertuin' om te dopen ter verering van zijn grote bijdrage aan de kennis van de Zuid-Limburgse flora. "Zou het teveel gevraagd zijn wanneer wij hier, in vergadering bijeen om piëteitvol te herdenken hoeveel wij te danken hebben aan de onvermoeibare werklust van dokter de Wever, destijds huisarts in deze gemeente, het verzoek richten aan het gemeentebestuur van Maastricht, te willen bevorderen, dat de heemtuin van het Natuurhistorisch Museum in het vervolg de naam zal mogen dragen van August de Wever, als een zinvol monument voor zijn nagedachtenis", aldus VAN NIEUWENHOVEN (1974). Het voorstel wordt unaniem aangenomen.

Ambtelijke molens malen soms langzaam en daadkracht werd ongetwijfeld ook geremd door de grootscheepse verbouwing van het museum in de jaren 1976-'77, want het duurt nog drie jaar voor De Wevers naam daadwerkelijk aan de tuin wordt verbonden. Bij de feestelijke heropening van het museum in juni 1977 is het echter zover; zoals op de herdenking van de honderdste geboortedag van De Wever in Nuth was beloofd, werd de tuin officieel naar hem genoemd. Mevrouw Schmedding, echtgenote van de oud-burgemeester van Nuth, en de heer Rutten, burgemeester, verrichtten de doopplechtigheid door het uitzaaien van het zaad van de Weverkaarde (*Dipsacus sativus*) voor de nieuwe naamsteen (ANONYMUS, 1977). De heropening van het Museum zelf wordt verricht door wijlen Prins Claus, die bij deze gelegenheid een zaailing van de bijzondere paardenkastanje wordt aangeboden.

HET TUIJNBEHEER

Een nieuwe tuinindeling

In de tussentijd is de opzet en indeling van de tuin volledig gewijzigd. In de vooroorlogse jaren en de periode daarna werd het aanwezige plantenassortiment vooral op basis van plantenfamilies gepresenteerd, maar in 1966 wordt overgestapt op een ordening op basis van biotoop. "De inhoud van onze botanische tuin is in het najaar van 1966 grondig gereorganiseerd," zo wordt vermeld in het Verslag van de Feestvergadering bij gelegenheid van het 50-jarig Jubileum van het Natuurhistorisch Museum (ANONYMUS, 1967a): "Veel in Limburg in het wild groeiende planten staan hier thans volgens hun natuurlijke groeiplaatsen gegroepeerd en bieden de bezoeker, naar wij hopen, een instructief beeld van onze rijke plantenwereld".

FIGUUR 3

Een blik op de goed ontwikkelde muurflora in de museumtuin, met Schubvaren (*Asplenium ceterach*), Blausvaren (*Cystopteris fragilis*), Gele helmblom (*Pseudofumaria lutea*) en, rechtsboven net zichtbaar, Steenbreekvaren (*Asplenium trichomanes*) (foto: Nigel Harle).

In de zomer van 1966 was daartoe een herinrichtingsplan opgesteld, waarvoor in verschillende perken de grondsoort werd aangepast (WESSEM, 1967).

In 1967 wordt onder de titel "Geologie en Biologie van Zuid-Limburg" door het museum een 56 bladzijden tellend boekje gepubliceerd (ANONYMUS, 1967b). Het dient in eerste instantie als museumgids, maar is zodanig van opzet dat het ook als uitstekende, zelfstandige inleiding tot zijn onderwerp kan worden gelezen. In het hoofdstuk "Natuurlijke levensgemeenschappen van Zuid-Limburg" worden de planten en dieren besproken die in de diverse 'typisch Zuid-Limburgse' biotopen voorkomen. Daarbij wordt ook een plattegrond gepresenteerd waarop te zien is hoe deze biotopen over de museumtuin zijn verdeeld. Zo is er ruimte ingedeeld voor onder andere eiken-haagbeukenbos, kalkgrasland, zuurbesstruweel, heide en planten van oude muren [figuur 3].

Het zijn de jaren van de 'eerste milieugolf' en deze heroriëntatie op plantengemeenschappen en biotopen weerspiegelt een groeiend besef van de ecologische samenhang tussen planten, dieren en bodem. Tot op heden wordt in de museumtuin een dergelijke biotoopordering nagestreefd, hoewel in minder strikte zin. Enkele jaren later schrijft de heer H. Hillegers in het reeds genoemde herdenkingsnummer van het Maandblad: "Lag het accent van de botanie een aantal jaren geleden op de systematiek of naamgeving der plantensoorten en werd de botanische tuin ingedeeld in familie-"hokken" met daarin de betreffende geslachten en soorten, tegenwoordig stelt het biologie-onderwijs zich meer ecologisch op en wordt een botanische tuin gezien als een verzameling plantengemeenschappen met hun belangrijkste vertegenwoordigers. Deze gedachte ligt ook ten grondslag aan de opbouw van de botanische tuin in Maastricht met dien verstande dat men niet streeft naar een verzameling plantengemeenschappen, die representatief is voor geheel Nederland, maar wel naar een aantal voor Zuid-Limburg karakteristieke plantengemeenschappen" (HILLEGERS, 1974). Het is voor het eerst in bijna 60 jaar (en voor het laatst tot op heden) dat een volledig aan de museumtuin gewijd artikel in het Maandblad verschijnt.

De tuinreorganisatie vindt plaats onder leiding van mevrouw van Wessem, die in 1964 als eerste hoofd educatieve dienst van het museum wordt aangenomen en tot haar vertrek in 1973 actief bij de tuin betrokken zal blijven. Al sinds de oprichting van het Natuurhistorisch Museum gold de tuin als een levende collectie botanie, een essentiële tegenhanger van de regionale collecties geologie, paleontologie en zoölogie. In groeiende mate wordt de tuin nu echter ook een element van het natuuronderwijs dat voor schoolklassen uit Maastricht en daarbuiten op het museum wordt verzorgd (ANONYMUS, 1970). Vanaf deze tijd heeft het museum ook steeds één of twee educatief medewerkers in dienst. De tuin [figuur 4] is daarbij niet alleen van belang wegens zijn grote verscheidenheid aan deels zeldzame planten- en diersoorten, maar ook als verzamel- en werkterrein voor zaken die voor specifieke lessen nodig zijn, of dat nu regenwormen, herfstbladen of zaaddozen zijn. Ook voor leden van de Plantenstudiegroep (PSG) van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en andere regionale floristen is de tuin waardevol, toen en nu nog, om kenmerken van moeilijke soorten na te kijken of om bloeitijden te signaleren, onder andere als nuttige ondersteuning bij het plannen van botanische excursies.

Personeelwisselingen en een nieuw elan

De reorganisatie van de tuin is echter geen onverdeeld succes en in de uitvoering zijn er ook conflicten met de toenmalige museumdi-

FIGUUR 4
De museum-
tuin in de
jaren 1970;
het terrein op
de voorgrond
is nu gazon
en grasland
(fotograaf
onbekend).

recteur dr. D.G. Montagne. In 1973 neemt mevrouw van Wessem ontslag en haar opvolgers richten zich de eerste drie jaar uitsluitend op het educatieve werk. Onder groeiende druk neemt de tuinman de heer Beaulen het volledige beheer voor zijn rekening, daarbij soms ondersteund door educatief medewerkster mevrouw H. Nieuwenhuis.

Aan het einde van 1976 treedt de heer Huub Gilissen aan als nieuw hoofd educatieve dienst en zet zich daarbij ook nadrukkelijk voor de tuin in. In het voorjaar van 1977, met de grote verbouwing van het museum net achter de rug en de feestelijke heropening in het vooruitzicht, wordt het gedeelte van de tuin waar nu de resten van mosasaurus Bèr in het glazen 'Mosaleum' worden tentoongesteld, heringericht. Terwijl het seizoen voortschrijdt worden de plantensoorten in de gehele tuin geïnventariseerd en van een nieuw, met de hand gegraveerd naambordje voorzien. De drukte eist echter zijn tol, en twee weken voor de heropening gaat de heer Beaulen in zijn dertigste dienstjaar als tuinman met ziekteverlof om niet meer terug te keren (persoonlijke mededeling Huub Gilissen).

Er wordt snel een nieuwe tuinman gezocht en na korte tijd treedt de heer Pierre Vandewall in dienst, eerst tijdelijk en in 1978 met een vast contract. Hij zal als tuinman en later ook als imker tot aan zijn pensioen in 2009 aanblijven. Voor de tuin wordt hiermee een nieuwe periode van continuïteit ingeluid. Hoewel Gilissen in 1979 vertrekt om het Centrum voor Natuur- en Milieu-Educatie (CNME) Maastricht en regio te helpen oprichten heeft hij dan het nodige grondwerk verricht waarop de komende jaren kan worden voortgebouwd, in eerste instantie door de heer Douwe de Graaf, die in 1978 als eerste botanicus van het museum wordt aangesteld. De Graaf is een actieve florist, medeoprichter van de pas ontstane Plantenstudiegroep (PSG), doet in het museum historisch onderzoek en zal de jaren nadien regelmatig over floristische onderwerpen publiceren in het Natuurhistorisch Maandblad. Van 1988 tot 2005 zal hij het museum leiden.

Onder de Graafs leiding en met Vandewalls dagelijkse inzet wordt de biotoopindeling verder verfijnd en de plantencollectie structureel aangevuld. In deze tijd, waarin de regionale natuur nog steeds

FIGUUR 5

De tuinvrouw, Marleen Grambergen, geeft een toelichting aan een geïnteresseerde bezoeker (foto: Nigel Harle).

verder verarmt, wordt ook actief gepoogd de functie van de tuin als 'genenpool' vorm te geven. Van 1979 tot 1986 worden Maandbladlezers en anderen daarom opgeroepen bedreigde planten in hun eigen tuin uit te zaaien, door gebruik te maken van in de museumtuin verzamelde zaden van 'Limburgse soorten'. In 1979 zijn er zaden van 73 planten beschikbaar; zes jaar later is het aantal al bijna verdubbeld. In 1981 wordt een soortenlijst gepubliceerd (ANONYMUS, 1981).

De recente jaren

Om budgettaire redenen wordt in 2009 voor Vandewall geen opvolger gezocht. Het hoofddoel van het museum is en blijft paleontologie en het onderhoud van de museumtuin moet, meer dan voorheen, voor rekening van vrijwilligers komen. Actief PSG-lid Marleen Grambergen was al enkele jaren in deze hoedanigheid in de tuin werkzaam, maar vanaf 2009 wordt ze de vaste tuinvrouw, waarbij ze in het hoofdseizoen twee dagen per week in de tuin doorbrengt [figuur 5]. Ze krijgt daarbij één dag in de week praktische ondersteu-

ning van betaalde krachten van het CNME Maastricht en regio, onder andere bij het groot onderhoud, zoals het maaien van het gazon en het snoeiwerk. Over zaken omtrent biotoopindeling, geplande soortenuitbreiding, problematische determinaties en andere meer theoretische zaken worden ze ondersteund door educatief medewerkster Marian Baars en auteur dezes, vrijwilliger collectiebeheer, onder eindverantwoordelijkheid van conservator biologie Paul Beuk.

In deze constellatie is inmiddels opnieuw continuïteit ontstaan en zijn de laatste jaren diverse initiatieven genomen juist met het oog op het honderdjarig jubileum in 2013. Zo zijn de gegraveerde naam-bordjes die een kwart eeuw dienst hadden gedaan alle vervangen. Naast de actuele Nederlandse staat nu ook de wetenschappelijke plantennaam, mede met het oog op buitenlandse museumbezoekers. Ook zijn er informatieborden geplaatst met informatie over de tuin en zijn relatie tot de Zuid-Limburgse natuur. Naast een algemeen paneel zijn er wisselpanelen voor voorjaar, zomer en winter. Er is de laatste jaren ook historisch onderzoek naar de tuin gedaan, dat als basis voor dit artikel heeft gediend. Tenslotte is het voorstel gedaan om aan de jubilerende museumtuin een expositie te wijden.

In ditzelfde kader is er de laatste jaren ook structureel gewerkt aan het aanvullen van het plantenassortiment. Daartoe zijn de aanwezige taxa in 2008 geïnventariseerd en vervolgens verdeeld over 'ecologische groepen' conform ARNOLDS & VAN DER MAAREL (1975) en de soortentoe wijzing in de laatste Standaardlijst van de Nederlandse Vaatplanten (TAMIS *et al.*, 2004). Deze 'Arnolds-groepen' bieden een vereenvoudigde sleutel voor het toekennen van planten aan biotopen. Door deze aanpak ontstond meteen inzicht in de mate waarin de diverse Zuid-Limburgse biotopen waren vertegenwoordigd en welke kenmerkende soorten er nog ontbraken. Om deze hiaten geleidelijk op te vullen zijn sindsdien elk jaar nieuwe soorten aangeplant, voornamelijk afkomstig uit tuinen van PSG-leden of uit de kwekerij voor inheemse regionale planten van mevrouw Yvonne Veldhuis in Cadier en Keer. Er wordt niet langer gepoogd alle 'Zuid-Limburgse biotopen' in de museumtuin aan bod te laten komen. Met name de flora van de veen- en zandgronden is nu niet meer in het assortiment opgenomen. Voor de 'zinkflora' gold dit al langer. Hoewel de plantensoorten nog niet geheel volgens de biotoopindeling zijn gerangschikt, ligt het in de bedoeling om dit in de herfst van 2013 verder ter hand te nemen [figuur 6].

HET PLANTENASSORTIMENT

Spontane nieuwkomers

Hoewel uitbreiding van het plantenassortiment voornamelijk via bewuste aanplant gaat, zijn er soms ook spontane nieuwkomers.

FIGUUR 6

*Een deel van de binnenkort te reorganiseren hellingbos-biotop, met onder andere Daslook (*Allium ursinum*), Bosvergeet-mij-nietje (*Myosotis sylvatica*) en Dagkoekoeksbloem (*Silene dioica*) (foto: Nigel Harle).*

Zo zijn in 2009 en 2010 een aantal minuscule Schubvarens (*Asplenium ceterach*) op twee kalkstenen muurtjes ontdekt. Hoewel deze soort tientallen jaren geleden bewust in de museumtuin is uitgezet, was ze deze eeuw niet meer gesignaleerd (persoonlijke mededeling Pierre Vandewall). Nu lijkt ze spontaan uit een nog aanwezige sporenvoorraad te zijn teruggekeerd, want aanvoer vanaf één van de vier Zuid-Limburgse groeiplaatsen lijkt vrijwel uitgesloten (HARLE, 2009;2011).

De laatste jaren zijn ook exemplaren van Melige toorts (*Verbasicum lychnitis*) en Bleekgele droogbloem (*Gnaphalium luteo-album*) spontaan verschenen, regionaal zeldzame soorten die in en om Maastricht een zwaartepunt in verspreiding vertonen. Mysterieuzer nog was het verschijnen in 2011 van een plantje Trosgamander (*Teucrium botrys*) op een grindpad in de tuin. Voor zover bekend, groeit deze soort thans slechts op één plaats in heel Nederland, namelijk in een beschermd graslandreservaat in Zuid-Limburg. Hoe onwaarschijnlijk ook: de enige verklaring voor de plotselinge komst van deze soort lijkt dat er zaad is meegekomen op kleding of schoeisel van een bezoeker van deze ene locatie, of anders van een groeiplaats in het Belgische Maasdal, waar Trosgamander hier en daar nog voorkomt (LAMBINON *et al.*, 1998). De soort zaait zich in de tuin goed uit, heeft in 2013 voor het derde jaar gebloeid en wordt nu op diverse plaatsen warm gekoesterd.

In het vroege voorjaar van 2013, het jaar waarin de museumtuin zijn honderdjarig jubileum viert, was er zelfs een bijzonder 'cadeau', want in het grasveld werd een rozet opgemerkt dat onmiskenbaar aan een orchidee behoorde. De plant ontpopte zich later als Soldaatje (*Orchis militaris*) en heeft enkele weken prachtig gebloeid [figuur 7]. Hoewel regionaal wat minder zeldzaam dan de vorige soorten, gaat het opnieuw om een lang niet alledaagse verschijning.

Ook zwammen verschijnen spontaan. Zo zijn er de meeste jaren één of enkele exemplaren van de mooie Kapjesmorielje (*Morchella semilibera*) te zien. De bijzonderste vondst van de laatste jaren is echter ongetwijfeld het Lila koraaltje (*Ramariopsis pulchella*), een kleine, fraai gekleurde koraalzwam die door Marleen Grambergen in de nazomer van 2011 en 2012 tussen vochtige plantenresten in het 'kalkgraslandperk' werd ontdekt. Het gaat om een in Nederland uiterst zeldzame soort, die eerder slechts in vier uurhokken is waargenomen, waarvan drie in Zuid-Limburg (persoonlijke mededeling Piet Kelderman).

Historisch overzicht

In dit jubileumjaar van de museumtuin is het aardig terug te kijken op de historische ontwikkeling van het plantenassortiment. Na de gedetailleerde informatie over de beginjaren die bewaard is gebleven (zie deel 1, HARLE, 2013) duurt het helaas tot de jaren 1970 voor er weer concrete gegevens beschikbaar komen in de vorm van een in het museum bewaard kaartensysteem dat door toenmalige tuin-vrijwilliger Kim Groenendijk is aangelegd. Op deze kaarten staan de

FIGUUR 7
Soldaatje (*Orchis militaris*): spontaan verschenen in het voorjaar van 2013, de honderdste verjaardag van de museumtuin (foto: Marian Baars).

namen van alle planten die in 1973 in de museumtuin aanwezig waren (persoonlijke mededeling Kim Groenendijk, 2013). Hieruit wordt duidelijk dat er anno 1973 bijna 300 taxa groeiden die tot de 'regionale flora' kunnen worden gerekend (het begrip 'taxon' wordt hier gebruikt omdat in deze en volgende tellingen ook ondersoorten en variëteiten worden onderscheiden).

De volgende telling die beschikbaar is stamt uit 1998 en staat in een intern verslag van de Stichting Samenwerkende Plantentuinen Limburg (ANONYMUS, 1999). In dat jaar bedroeg het totaal aantal 'regionale taxa' 307. Vijftien tot twintig jaar eerder moet dat aantal hoger zijn geweest, wellicht rond de 350, want in de eerste jaren na het aantreden van De Graaf in 1978 is het assortiment met 40 tot 50 taxa aangevuld (persoonlijke mededeling Marian Baars). Na de inkrimping van het tuinoppervlak bij de museumverbouwing in 1976 en het vertrek van tuinman Beaulen het jaar daarop is een aantal soorten ongetwijfeld verloren gegaan; hetzelfde lijkt ook voor de jaren '90 te gelden. Dit verlies zet zich in de eerste jaren van de nieuwe eeuw voort, want bij de eerstvolgende inventarisatie, in 2008, zijn slechts 266 taxa geteld. Sindsdien wordt elk jaar secuur geïnventariseerd en structureel aangeplant met als gevolg dat dit aantal in augustus 2013 tot exact 366 was gestegen.

Ten opzichte van het 'gloriejaar' 1919, waarin de plantencollectie 'bijna voltooid' leek (zie deel 1), lijkt het assortiment 100 jaar later

TABEL 1

Historisch verloop van het plantenassortiment 'regionale flora' in de museumtuin: aantal taxa per 'soortengroep', te weten kruiden; grassen, cypergrassen en russen (g-c-r); varens en paardenstaarten (var-ps); bomen, struiken en klimmers (b-str-kl). Historische cijfers bij benadering.

Jaar	Inheems / ingeburgerd / naburig België					Regionale flora			Totaal
	kruiden	g-c-r	var-ps	b-str-kl	Totaal	kruiden	g-c-r	Totaal	
1919	333	14	19	9	375	55	3	58	433
1973	234	15	5	36	290	5	0	5	295
1998	251	8	13	35	307	0	0	0	307
2008	212	16	11	27	266	1	0	1	267
2013	301	20	11	34	366	0	0	0	366

FIGUUR 8
Vruchtdragende
Mispel
(*Mespilus
germanica*) in
de museum-
tuin, een in
Zuid-Limburg
vrij zeldzame
boomsoort
(foto: Nigel
Harle).

aanzienlijk te zijn geslonken: van zo'n 435 taxa toen (plus 15 sier- en nutsplanten) tot 366 nu. Nadere analyse wijst echter uit dat er in 1919 aanzienlijk meer ruimte was ingedeeld voor adventieve soorten: bijna 60 in totaal. Honderd jaar geleden werd de omgeving van met name graanmagazijnen en -overslagplaatsen door een zeer uitgebreide adventievenflora gekenmerkt (zie bijvoorbeeld: DE WEVER, 1913) en veel van deze taxa zijn toentertijd in de museumtuin uitgezaaid of overgeplant. In 1973 was er voor deze categorie plan-

ten nauwelijks aandacht meer en de laatste decennia behoren ze bewust niet meer tot de 'doelsoorten'. Als deze niet meer worden meegeteld, blijkt dat het assortiment 'regionale flora *sensu stricto*' anno 2013 opnieuw het peil van honderd jaar geleden begint te benaderen, in kwantitatief opzicht althans. Bij benadering vielen in 1919 zo'n 375 taxa binnen deze engere categorie, in 1973 ongeveer 290, in 1998 307, in 2008 266 en nu 366 [tabel 1].

Verdeling over 'soortengroepen'

Vanaf de oprichting van de museumtuin tot op heden zijn de grassen, cypergrassen en russen zwaar ondervertegenwoordigd [tabel 1]. Met name de grassen (Graminae) zijn in de wilde natuur veel nadrukkelijker en gevarieerder aanwezig dan in de tuin weerspiegeld wordt. In tuinen als deze zijn veel planten uit deze groep echter moeilijk hanteerbaar en voor de doorsnee-museumbezoeker niet zo interessant of aantrekkelijk. Daarom is bewust besloten het assortiment vooral tot enkele karakteristieke grassen van kalkgrasland te beperken, zoals Bergdravik (*Bromopsis erecta*), Bevertjes (*Briza media*), Stijf hardgras (*Catapodium rigidum*) en het in Nederland uitgestorven Blauwgras (*Sesleria albicans*), waarvan enkele pollen al tientallen jaren goed gedijen in de museumtuin. Ook de cypergrassen (Cyperaceae) en russen (Juncaceae) zijn altijd ondervertegenwoordigd geweest, maar nu vooral als gevolg van de zeer specifieke milieueisen die deze soorten vaak stellen. In 2013 is wél Vingerzegge (*Carex digitata*) aangeplant. Wellicht dat er in de toekomst aan zeggen en russen van natte biotopen meer ruimte kan worden geboden.

Bij de varens en paardenstaarten is het historisch beeld veel wisselender. In 1919 omvatte de collectie 19 taxa uit deze groep, waaronder (toen al) uiterst zeldzame varens als Zwartsteel (*Asplenium adiantum-nigrum*) en Gelobde maanvaren (*Botrychium lunaria*). In 1973 lijkt dit aantal tot slechts vijf te zijn geslonken, maar rond de eeuwwisseling stond de teller weer op 13. De laatste jaren is dat aantal opnieuw licht gedaald; aanvulling is zeker mogelijk, vooral bij de varens. Dat er in de museumtuin thans beduidend meer planten in de categorie 'bomen, struiken & klimmers' groeien dan in de eerste jaren na de oprichting was voorspelbaar. De laatste decennia wordt gepoogd aan bezoekers een representatief beeld te geven van voor de Zuid-Limburgse (helling)bossen kenmerkende soorten, of deze nu relatief algemeen zijn of uiterst zeldzaam. Zo groeien er oude exemplaren van Gele kornoelje (*Cornus mas*), Mispel [figuur 8] en Zuurbes, terwijl er de laatste jaren onder andere Wilde kardinaalsmuts (*Euonymus europaeus*), Gelderse roos (*Viburnum opulus*) en Haagbeuk (*Carpinus betulus*) zijn aangeplant.

Door de jaren heen zijn veruit de meeste plantensoorten tot de kruiden te rekenen. Daarbij is een aantal typisch Zuid-Limburgse soorten die aanwezig zijn geweest in alle perioden waarvoor soortenlijsten beschikbaar zijn. Daartoe behoren onder andere Gele anemoon (*Anemone ranunculoides*), Ronde ooievaarsbek (*Geranium rotundifolium*), Wilde akelei (*Aquilegia vulgaris*), Wolfskers (*Atropa belladonna*) en Bolderik (*Agrostemma githago*). Daarnaast zijn er soorten die thans nog maar op een enkele plaats in de regio als wilde plant groeien, zoals Witte engbloem (*Vincetoxicum hirundi-*

FIGUUR 9

Rijkbloeiende *Bosorchis* (*Dactylorhiza maculata subsp. fuchsii*), al enkele decennia in de museumtuin aanwezig (foto: Nigel Harle).

naria), Brave hendrik (*Chenopodium bonis-henricus*), Wilde narcis (*Narcissus pseudonarcissus* subsp. *pseudonarcissus*), Wrangwortel (*Helleborus viridis*), Berghertshooi (*Hypericum montanum*) en Bergsteentijm (*Clinopodium menthifolium*). Ook staat er een handvol soorten dat net over de grens voorkomt en tot de regionale flora kan worden gerekend, zoals Knikkend parelgras (*Melica nutans*) en Wilde judaspenning (*Lunaria rediviva*).

In tegenstelling tot de beginjaren, wordt er van één kenmerkend element van de regionale flora niet meer gepoogd een zo volledig mogelijk beeld te geven. Het gaat om de orchideeën, waarvan er in 1919 vermoedelijk maar liefst 16 soorten groeiden. Nu is dat beperkt tot slechts vier: Gevlekte orchis (*Dactylorhiza maculata* subsp. *maculata*), Bosorchis (*Dactylorhiza maculata* subsp. *fuchsii*) [figuur 9], Bergnachtsorchis (*Platanthera montana*) en, in 2013 spontaan, Soldaatje.

DE MUSEUMTUIN ALS RIJK STADSBIOTOOP

Het zijn natuurlijk niet alleen planten en zwammen die door de jaren heen spontaan in de museumtuin opduiken, want het terrein staat in open verbinding met de bredere omgeving. Gezien de voor een stad uitzonderlijk grote diversiteit aan plantensoorten is het niet verwonderlijk dat met name insecten deze hotspot weten te vinden. Van de bijen en wespen die in het verleden zijn gesignaleerd bestaat een tamelijk compleet beeld, dankzij een vierdelig overzicht van historische waarnemingen van bijen en wespen in de oude binnenstad van Maastricht dat in 1983 en 1984 in het Maandblad wordt gepubliceerd (LEFFEBER, 1983a;b;1984a;b). Een van de best onderzochte gebieden was de museumtuin en aanpalend gebied tot een strook in het park achter de Nieuwenhofwal. Hier zijn met name in de drie perioden 1932-1935, 1950-1955 en 1978-1982 veel waarnemingen gedaan, onder andere door toenmalige museumconservator rector J. Cremers en de heer W.H.J. Maessen (later van het Zoölogisch Museum Amsterdam). Uit deze artikelenreeks blijkt dat er in een halve eeuw in totaal 75 bijensoorten en 58 wespensoorten in dit gebied zijn waargenomen, waarvan veruit de meeste in de museumtuin. Dit is bijna een kwart van alle toen uit Zuid-Limburg bekende vertegenwoordigers van deze insectengroepen.

Nu nog wordt de museumtuin door een breed scala insecten bewoond en bezocht, getuige waarnemingen van conservator biologie en entomoloog Paul Beuk. Om solitaire bijen nog meer nestgelegenheid te bieden zijn op een aantal zonnige plaatsen in de tuin bijenhôtels opgehangen. In de tuin en aan de erachter gelegen Jekeroever staan bijenkasten voor de Honingbij (*Apis mellifera*); de gewonnen honing wordt in de museumwinkel verkocht.

Ook amfibieën zijn in de museumtuin vertegenwoordigd. Zo leeft in en om het vijvertje een populatie Vroedmeesterpadden (*Alytes obstetricans*), die zich elk jaar voortplanten, getuige de dikkopjes die in het voorjaar altijd te zien zijn. In de herfst zoeken de dieren tussen stenen een overwinteringsplek. Van februari tot juni wordt de schemering en nacht opgevrolijkt door de kenmerkende roep van het 'klungelke', zoals de Limburgse naam van deze zeldzame pad luidt. De soort leeft al minstens dertig jaar in de tuin (ANONYMUS, 1983), net als de Alpenwatersalamander (*Ichthyosaura alpestris*) en Kleine watersalamander (*Lissotriton vulgaris*). Een andere, opvallender bewoner van de museumtuin is de Wijngaardslak (*Helix pomatia*), een grote huisjesslak die een kalkhoudende bodem nodig heeft. Ze is in de tuin volop aanwezig. Vooral nadat het geregend heeft is deze beschermdde huisjesslak vaak talrijk te zien.

FIGUUR 10
Weverskaarde (*Dipsacus sativus*), die dankzij zijn haakvormige stroschubben vroeger van groot belang was voor de regionale textielindustrie (foto: Marian Baars).

DE WEVERS 'LAATSTE WENS'

Laten we ter afsluiting even terugkeren naar dokter de Wever. Op 28 september 1946, inmiddels terminaal ziek, schrijft hij zijn laatste bekende brief, gericht aan de toenmalige conservatrice van het Natuurhistorisch Museum. Nog onverminderd spreekt zijn levenslange passie voor de flora en voor de museumtuin in het bijzonder: "....Jammer dat hij niet een paar kleinere kaardebollen mee heeft gebracht – voor een kleine foto van een weverskaardebol naast een bol van de wilde. Te tekenen is zoo iets niet. En ook moet er een plant van komen in den museumtuin. In de botanische tuinen in Nederland is alles verkeerd – alles is silvestris of laciniatus. Volgens Dr. Dijkstra vond de heer Grégoire een geelgroenbloeiende *Sedum purpureum*. Moest ook in den Museumtuin."

Deze zeldzame geelgroenbloeiende vorm van Hemelsleutel (nu: *Sedum telephium* subsp. *maximum*), een plant die normaal roze bloeit, is na De Wevers overlijden inderdaad in de museumtuin aangeplant en floreert er nog steeds. Het heeft echter dertig jaar geduurd, tot aan de plechtige doop van de museumtuin in 1977, voordat het tweede deel van De Wevers laatste wens in vervulling is gegaan door het uitstrooien van zaden van de Weverskaarde (*Dipsacus sativus*), zoals boven reeds vermeld. In de 19^e en vroeg 20^e eeuw werden de bloemhoofden van deze alleen als cultuurvorm bekende plant gebruikt voor het opruwen van lakense stof en andere wollen stoffen [figuur 10] (Ondanks de naam schijnt ze niet voor het kaarden van wol of vlas te hebben gediend.). Deze soort mag in historisch opzicht zeker tot de 'regionale flora' worden gerekend, want ze is van onschatbare waarde geweest voor de textielindustrie die in de 19e eeuw in het Vesdredal heeft gefloreerd in steden en stadjes als Verviers, Pepinster en Nessonvaux. Gezien de grote behoefte aan vers materiaal werd de Weverskaarde in Vesdredorpen als Olné en Soiron speciaal voor dit doeleinde geteeld (CNB, 2008). Het inzaaien van deze soort in de museumtuin in 1977 was een toepasselijk gebaar, want behalve dat hiermee de wens van de dokter werd uitgevoerd is het natuurlijk frappant dat de plant en de man dezelfde naam dragen. De soort heeft bijna 25 jaar in de museumtuin standgehouden, maar bij de

aanleg van de Maastrichtiën-tuin bij het Mosaleum in 2001 is ze helaas verwijderd (persoonlijke mededeling Pierre Vandewall). In het jaar waarin de naar De Wever genoemde tuin zijn honderdjarig jubileum viert is daarom ter verering van deze grote florist zijn 'laatste wens' opnieuw in vervulling gebracht. Uit de kruidentuin van het Nederlands Openlucht Museum te Arnhem zijn enkele exemplaren van de Weverskaarde verkregen en aangeplant. Ook zijn er zaden meegegeven, die inmiddels in potjes zijn opgetrokken en uitgeplant, zodat er van deze tweejarige soort elk jaar nieuwe planten kunnen worden uitgezet.

Om deze en talloze andere boeiende en fraaie plantensoorten te kunnen bewonderen worden lezers van harte uitgenodigd om in het komende plantenseizoen het Natuurhistorisch Museum Maastricht en zijn dan 101 jaar oude museumtuin te bezoeken.

DANKWOORD

Met dank aan Marian Baars, Huub Gilissen en Pierre Vandewall voor het delen van hun kennis over de geschiedenis van de tuin, aan het Nederlands Openlucht Museum te Arnhem voor het aanbieden van jonge planten en zaden van de Weverskaarde, en aan de heer Sjef van der Molen uit Velp voor zijn bemiddeling hierbij.

Noot

1 Naar wie 'hij' in dit citaat verwijst is onbekend.

Summary

THE CENTURY-OLD WILDFLOWER GARDEN OF MAASTRICHT NATURAL HISTORY MUSEUM

Part 2. Post-war years to present

The wildflower garden of Maastricht Natural History Museum celebrates its centenary this year, and in this second part of the article developments since the Second World War are described and discussed. During this period the original presentation of plants in families was traded for a more ecological approach, aiming to recreate some of the plant communities specific to South Limburg's escarpment woodlands, chalk grasslands, age-old walls and other such habitats. The museum garden's collection now comprises some 365 taxa representative of the regional flora, which means that for the first time in almost a century the number of plants on show is now almost on a par with that in the 'heyday' of 1919, described in part 1. The article considers post-war developments in the garden's management, up to the present time, notes some of the species now present (including several surprising 'spontaneous newcomers') and considers the garden's role as an ecological 'hotspot' in the built-up environment of Maastricht.

Literatuur

- ANONYMUS, 1956. Verslagen van de Maandvergaderingen: Maastricht, Woensdag 7 November 1956. *Natuurhistorisch Maandblad* 45(11/12): 118-119.
- ANONYMUS, 1967a. Verslag van de Feestvergadering bij gelegenheid van het 50-jarig Jubileum van het Natuurhistorisch Museum. *Natuurhistorisch Maandblad* 56(6):87.
- ANONYMUS, 1967b. Geologie en biologie van Zuid-Limburg. Een gids voor het Natuurhistorisch museum te Maastricht. *Natuurhistorisch Museum, Maastricht*.
- ANONYMUS, 1970. Verslag van de directeur van het Natuurhistorisch Museum over 1969. *Natuurhistorisch Maandblad* 59(9):124-127.
- ANONYMUS, 1977. Heropening van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht op 14 juni 1977 door Z.K.H. Prins Claus. *Natuurhistorisch Maandblad* 66(6/7):93-94.
- ANONYMUS, 1981. Zadenlijst De Wevertuin 81/82. *Natuurhistorisch Maandblad* 70(11):III.
- ANONYMUS, 1983. Verslagen van de Maandelijkse Bijeenkomsten: Maastricht, 6 januari 1983. *Natuurhistorisch Maandblad* 72(1):2-3.
- ANONYMUS, 1999. Overzicht plantencollectie De Wevertuin Maastricht & Totaaloverzicht Botanische Tuin Kerkrade, De Wevertuin Maastricht, Heemtuin Munstergeleen, Heempark Sjoens-Heim. Stichting Samenwerkende Plantentuinen Limburg, Sittard-Geleen.
- ARNOLDS, E.J.M. & W. VAN DER MAAREL, 1975. De oecologische groepen in de Standaardlijst van de Nederlandse flora 1975. *Gorteria* 9(9):303-312.
- BEAUJAIN, M.M.J. & F.B.M. NAS, 1974. Botanische tuin "Terwinselen" Kerkrade: Een nieuwe lente? *Natuurhistorisch Maandblad* 63(3/4):73-76.
- CNB, 2008. Les Sources et Ourthe-Ambève. Botanique. Le chardon à foulon (*Dipsacus sativus*). 2008. 10 augustus 2013. http://www.lessources-cnb.be/bota_dipsacus-sativus.pdf.
- HARLE, N., 2009. Een tweede Limburgse groeiplaats van Schubvaren. *Natuurhistorisch Maandblad* 98(9):178-185.
- HARLE, N., 2011. Opnieuw Schubvarens. *Natuurhistorisch Maandblad* 100(2):36-37.
- HARLE, N., 2013. 100 jaar plantentuin van het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Deel 1: Oprichting en vroege ontwikkelingen. *Natuurhistorisch Maandblad* 102(9):205-212.
- HILLEGERS, H., 1974. De Botanische Tuin van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. *Natuurhistorisch Maandblad* 63(3/4):77-79.
- LAMBINON, J., J.-E. DE LANGHE, L. DELVOSALLE & J. DUVIGNEAUD, 1998. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en aangrenzende gebieden, derde druk. Nationale Plantentuin van België, Meise.
- LEFEBER, BR. V., 1983a. Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht. *Natuurhistorisch Maandblad* 72(8):143-146.
- LEFEBER, BR. V., 1983b. Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht II. *Natuurhistorisch Maandblad* 72(12):253-255.
- LEFEBER, BR. V., 1984a. Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht III. *Natuurhistorisch Maandblad* 73(2):27-29.
- LEFEBER, BR. V., 1984b. Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht IV. *Natuurhistorisch Maandblad* 73(4):74-76.
- MINIS, L., M. BAARS, P. BEUK, J. JAGT, P. KISTERS & E. WETZELS, 2012. *Natuurhistorisch Museum Maastricht. Stichting Historische Reeks Maastricht, Maastricht*.
- NIEUWENHOVEN, P.J. VAN, 1974. Botanische beschouwingen rond Dokter de Wever. *Natuurhistorisch Maandblad* 63(3/4):52-55.
- TAMIS, W.L.M., R. VAN DER MEIDEN, J. RUNHAAR, R.M. BEKKER, W.A. OZINGA, B. ODÉ & I. HOSTE, 2004. Standaardlijst van de Nederlandse flora. *Gorteria* 30(4/5):101-196.
- WESSEM, R.R. VAN, 1967. Verslag van de contactbioloog. *Natuurhistorisch Maandblad* 56(9):137.
- WEVER, A. DE, 1913. Aanvoerplanten. *Natuurhistorisch Maandblad* 2(11):44-46.